

Bein 'левая нога' (опора на личное мнение); *Füße* 'ступни' (выводы); *Herz* 'сердце' (предпочтения). Отметим, что такая универсальная подсказка включает восемь структурных компонентов, соответствующих логике построения высказывания: введение в тему – обоснование – плюсы / минусы – описание жизненного опыта – выражение мнения / отношения – выводы, которые придадут высказыванию завершённый характер. В качестве дополняющих и поясняющих образов нами использованы артефактные и предметные метафоры. К примеру, метафора *Themenanker* 'тематический якорь' помогает «зацепиться» за тему с помощью пословицы, актуального события, случая из жизни и др.

Обобщая вышесказанное, отметим, что использованные в обучающих видео метафоры обеспечивают структурированное предъявление учебного материала по принципу от «простого к сложному». Предусмотрены варианты взаимодействия педагога и обучающихся в очном и дистанционном форматах. Обучающимся предлагается вербально раскрыть визуальные образы, иными словами, наполнить их своим содержанием. Разработанный видеоконтент, основанный на визуальных метафорических опорах, может использоваться для пошагового построения убедительных аргументативных суждений, формулирования контрастирующих аргументов, концентрации внимания на ключевых моментах высказывания, выражения личностного отношения к теме / проблеме.

Литература

1. Об изменении Кодекса Республики Беларусь об образовании : Закон Респ. Беларусь от 14 янв. 2022 г. № 154-З : принят Палатой представителей 21 декабря 2021 г. : одобр. Советом Республики 22 декабря 2021 г. – Минск : Нац. правов. Интернет-портал Республики Беларусь. – 308 с.
2. *Осин, А. В.* Открытые образовательные модульные мультимедиа системы : учеб.-метод. изд. / А. В. Осин. – М. : Изд. сервис, 2010. – 326 с.
3. *Старычонок, В. Д.* Семантичная прастора дзеясловаў беларускай мовы (на матэрыяле другасных намінацый) : манаграфія / В. Д. Старычонок. – Мінск : БДПУ, 2022. – 316 с.

В. П. Дзігадзюк (Беларусь)

РЭТРАСПЕКЦЫЯ З АДНОСІНАМІ ТОЕСНАСЦІ Ў ПРОЗЕ У. ГНІЛАМЁДАВА

У апошні час пытанне даследавання мастацкага часу з'яўляецца запатрабаваным, што абумоўлена ўзрастаючай цікавасцю лінгвістаў да вывучэння тэкставых катэгорый. Вялікую ўвагу прыцягвае тэкставая катэгорыя рэтраспекцыі, якая

патрабуе грунтоўнага і ўсебаковага яе вывучэння ў беларускім мовазнаўстве. Катэгорыя дыскантынуума была ўпершыню вызначана лінгвістам І. Р. Гальперыным [1], пасля чаго набыла сваё развіццё ў даследаваннях І. В. Ціўяевай, Н. В. Брусковай, Л. Н. Фёдаравай і інш. [2–4].

Актуальнасць даследавання вызначаецца яго прыналежнасцю да новага перспектывага напрамку ў мовазнаўстве – лінгвістыкі тэксту; неабходнасцю даследавання рэпрэзентацыі катэгорыі рэтраспекцыі ў мастацкіх тэкстах – выяўленне яе асаблівасцей, рэтраспектывных адносін, маркераў рэтраспектывага плана і структурнай арганізацыі рэтраспектывных кампанентаў.

У ходзе даследавання былі выяўлены тры тыпы рэтраспекцыі – адсылачная, кампазіцыйна-тэкставая і тэкставая сюжэтная, вызначэнне якіх абумоўлена спосабам увядзення рэтраспектывнай інфармацыі ў сюжэт мастацкага твора.

Адметнасць *адсылачнай рэтраспекцыі* вызначаецца ў наяўнасці двух кампанентаў у структуры рэтраспектывага комплексу. Характар узаемадзеяння зместу рэтраспектывнай і перадрэтраспектывнай частак прадвызначае фарміраванне *адносін тоеснасці*, для якіх уласціва поўная зместавая ідэнтычнасць у межах адной сюжэтной лініі, і *ўключэння*, адметнасць якіх праяўляецца ў частковым супадзенні падзей. Дзеянні, што ахоплены адносінамі тоеснасці і ўключэння, знаходзяцца ў прасторы адной сюжэтной лініі; іх рэпрэзентацыя ажыццяўляецца экспліцытным і імпліцытным спосабамі.

Рэтраспектывны план на аснове *адносін тоеснасці* ў мастацкім тэксце рэалізуецца кантактным і дыстантным спосабамі, што абумоўлена дыстрыбуцыяй рэтраспектывнай і перадрэтраспектывнай частак адносна часовай сюжэтной лініі твора, і рэпрэзентуецца з дапамогай рознаўзроўневых моўных адзінак – лексіка-граматычных і сінтаксічных.

Кантактны спосаб размяшчэння рэтраспектывных структур ажыццяўляецца спосабам лексічнага паўтору *кніжачкі-брашуры*: «Женщина и социализм» Аўгуста Бебеля – брашуры «Женщина и социализм» Аўгуста Бебеля: [Там былі тоненькія **кніжачкі-брашуры**: «Женщина и социализм» Аўгуста Бебеля, «Манифест Коммунистической партии» Карла Маркса і Фрыдрыха Энгельса...] (с. 60). <...> Лявонку чамусьці не палохаў візіт інспектара: «Прыедзе і паедзе – што тут такога? Да яго апошняй парты не дабярэцца!» **Брашуру «Женщина и социализм» Аўгуста Бебеля** ён сунуў проста пад кніжку («Уліс з Прускі», с. 63). Кантактнае размяшчэнне рэтраспектывных кампанентаў прадугледжвае ажыццяўленне падзей у межах адной сюжэтной лініі.

Рэтраспектывная прастора можа фарміравацца з дапамогай лексічнай дублетнасці і сінаніміі – *яны (Кужалі) праехалі, і вось – Пруска, Прускі не пазнаць – вяртанне Кужалёў*, пры гэтым рэпрэзентацыя адносін тоеснасці ажыццяўляецца шляхам указання на дзеянні, якія выконваў персанаж – сям'я Кужалёў: [Стаяў ужо май, калі **яны (Кужалі) праехалі Маларыту**. <...> **І вось – Пруска**. <...> **Прускі не пазнаць** – хаты нізенькія, да вокан зараслі лебядою, падзічэла ўсё] (с. 1–3). <...> Чутно было толькі, як хрыплым басам заспяваў чыйсьці певень, нібы абвяшчаючы **вяртанне Кужалёў** у роднае селішча («Вяртанне», с. 4)).

Дублірованне кампанентаў у перадрэтраспектыўнай і рэтраспектыўнай структурах **яны (Кужалі) праехалі Малаарыту, І вось – Пруска і вяртанне Кужалёў** у роднае селішча ўказвае на тоеснасць падзей, зададзеных у іх.

Адносіны тоеснасці паміж рэтраспектыўнымі часткамі рэпрэзентуюцца з дапамогай прыслоўяў часу: [*...Здалёк пазіралі на купальскае вогнішча, выйшаўшы з хаты ў сад, айцец Глеб з матушкай. Адтуль добра быў відаць купальскі касцёр і мітуслівья вакол яго цені*] (с. 78). <...> **Світанак перасільваў цемру ночы і туман.** <...> *З лесу купкамі выходзілі хлопцы і дзяўчаты і кіраваліся да ракі, дзе ўчора гарэла вогнішча. Было яшчэ вельмі рана* («Уліс з Прускі», с. 81). Прыслоўе ўчора напрамую адсылае чытача да падзей у мінулым.

Таксама сродкам выражэння адсылачнай рэтраспекцыі з'яўляюцца прыметнікі з указаннем на час: [**Вечарам адпачывалі.** *Моладзь угаварыла Мордку дазволіць у карчме музыкі.* <...> *Толькі за сталом сядзела тая самая кампанія. Лявонка падсеў, і ўсе ўбачылі, што ён ужо добра-такі асалавеў.* <...> *Кампанія працягвала гульні, а Лявонка, з пустымі кішэнямі выйшаў на вуліцу.* <...> *Ішоў (Лявонка) віхляючыся, часам прыпадаючы да плота*] (с. 104). <...> *Ад сораму ў вачах цёмна.* **Учарашні выпадак** *не даваў спакою. «Нездарма кажуць, што п'яны грош шалёны, – колькі ж я прапіў?»* («Уліс з Прускі», с. 105), узаемадзеянне якіх фарміруе адносіны тоеснасці – вечарам адпачывалі і учарашні выпадак.

Маркіроўка рэтраспекцыі можа ажыццяўляцца з дапамогай указальнага займенніка: [**Біцца яны, па праўдзе казаць, не умелі, ні адзін, ні другі, але і аднаго і другога ўсё мацней забірала злосць.** *Лявонка ўскіпеў*] (с. 84). <...> *Лявонка і не заўважыў, як аказаўся побач з Ясевым Грышкам. Той выглядаў вінавата. – Неяк дарэмна мы тады патузаліся, – Грышка апусціў вочы* («Уліс з Прускі», с. 92). У дадзеным выпадку назіраецца граматычна абумоўленая кантактная рэтраспекцыя. Іншы раз рэтраспекцыя рэалізуецца з дапамогай указальнага займенніка без наяўнасці залежнага ад яго слова.

Назіраюцца выпадкі, калі маркерам адсылу да ўжо вядомай падзеі, факта рэчаіснасці выступаюць формы *дзеепрыметнікаў*. Як правіла, рэалізацыя рэтраспекцыі ажыццяўляецца дзеепрыметнікам з паясняльнымі словамі, якія адасабляюцца: [**Чалавек (Кузёмка) марудзіў.** *Нарэшце ён усё ж такі зрабіў рашучы рух, але зачাপіўшыся нагой за парог, грывнуўся на падлогу і расцягнуўся на ўвесь рост.* *Шапка-магерка пакацілася жанчынам пад ногі*] (с. 46). <...> – *Не. Гэта, аднака, табе маладзіца, мусіць, сон такі прысніўся, – запырэчыў Кузёмка, аправіўшыся збольшага пасля свайго падзення* («Уліс з Прускі», с. 47). Дзеепрыметнік з залежным словам у перадапазіцыі таксама выступае паказчыкам часавага напрамку ў мінулае: [*Убачыўшы людзей, (Кузёмка) пасур'ёзнеў, падышоў бліжэй і неяк незадаволена, нават злосна пазіраючы на іх, невядома за што папракнуў: – Стаіце?! А вунь у двары кажуць – дваццатае сталецце пачалося! Дваццатае!*] (с. 1). <...> *Сапраўды, пачутую вестку пра дваццатае стагоддзе абмяркоўвала ўся Пруска, але ніхто не ведаў, як яе разумець і як на яе рэагаваць* («Уліс з Прускі», с. 25).

Структурная арганізацыя рэтраспектыўных кампанентаў разнастайная. Часцей рэтраспектыўны значэнні рэпрэзентуюцца з дапамогай розных відаў складаных сказаў – складаназалежных з даданымі часткамі суб'ектнай, аб'ектнай, азначальнай: [*– Сею, як хачу, – маё дзела. А табе скажу, што буду скардзіцца ўрадніку. Для Кужалёў гэта было поўнай нечаканасцю*] (с.11). <...> – *Ой-ёй-ёй, што ж гэта будзе? – бедавала Марыля, думаючы аб той пагрозе, што прагучала ў Ясевых словах* («Уліс з Прускі», с. 12); складаназалежных сказаў з некалькімі даданымі часткамі: [*Лявонка пераставіў чамадан на сярэдзіну хаты, адкрыў і ўзяўся за падарункі. Маці – першая атрымала квяцістую хустку – шаліноўку.* <...> – *А вось тупфі. Гэта – Тоні*] (с. 5). <...> *Кужалі не ўтрымаліся, каб не пахваляцца падарункамі, што прывез «марыканец»* («Расія», с. 6); бяззлучнікавых: [*Назаўтра ў акно да Кужалёў пастукаў стараста: – Міхаль! Ураднік кліча! – Ураднік? – Кірыла паглядзеў на Міхалю. – З падаткамі, здаецца ж, разлічыліся... – Гэта, відаць, ён, Ясё...*] (с. 26). <...> *Вяртаўся Міхаль дахаты расстроены, не ў гуморы. – Так, тато, як мы і думалі, Ясё паскардзіўся* («Уліс з Прускі», с. 27); камбінаванай будовы: [*Набліжаліся (Лявон) да сваёй хаты.* <...> *Хата стаяла з дзіравай страхоў, забітымі дошкамі бакавымі вокнамі, але з коміна поўз дым.* <...> *У хаце, як аказалася, жыла сям'я прускаўскага кавалю Пракопа Пахолка*] (с. 4). <...> *Кавалю было, відаць, няёмка, што ён самавольна заняў чужое жытло, ён вінавата пасміхнуўся, а потым закашляўся, каля вуснаў акрэсліліся маршчыны* («Вяртанне», с. 4). Аналіз фактычнага матэрыялу ўказвае на тое, што даданыя часткі складаназалежных сказаў выступаюць у якасці рэтраспектыўных у дачыненні да галоўнай, яны дапаўняюць і поясняюць іх змест, які праецыруецца на мінулыя падзеі. У падобных тэкстаструктурах маркерамі рэтраспекцыі выступаюць, акрамя сінтаксічных сродкаў, лексіка-граматычныя – прыслоўі, дзеепрыметнікі.

Дыстантная дыстрыбуцыя рэтраспектыўных падзей рэпрэзентуецца тымі ж лексіка-граматычнымі сродкамі, што і кантактная рэтраспекцыя – лексічным паўторам і адзінкамі рэтраспектыўнай семантыкі, сінанімічным паўторам vs адзінкамі рэтраспектыўнай семантыкі з семай памяць, з дапамогай указальных займеннікаў і інш.: *У Падгурскага пару гадоў назад Кужалі купілі зямлі. Пасля таго як расплаціліся з казнай за Срач, Міхаль, параіўшыся з бацькам, узяў яшчэ паўтары дзесяціны на Доўгіх*] (с. 57). <...> *Думаць было пра што. Яшчэ той, ранейшы, доўг не быў сплочаны, а грошы зноў трэба. Не хочучь чакаць ні Нічыпар, ні Халімон* («Уліс з Прускі», с. 109).

Даследаванне фактычнага матэрыялу паказала, што рэпрэзентацыя адсылачнага тыпу рэтраспекцыі абумоўлена адносінамі тоеснасці паміж дыстантна і кантактна размешчанымі на часовай плоскасці мастацкага твора рэтраспектыўнымі структурамі. Моўнае выражэнне рэтраспектыўнага сэнсу фарміруецца з дапамогай лексічнага паўтору і дублетнасці, лексем з указаннем на рэтраспектыўную працэсуальнасць, прыслоўяў часу, прыметнікаў з указаннем на час, указальных займеннікаў, форм дзеепрыметнікаў, складаназалежных сказаў розных відаў, бяззлучнікавых і камбінаваных сказаў.

Літаратура

1. *Брускова, Н. В.* Категории ретроспекции и проспекции в художественном тексте: на материале немецкого языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Н. В. Брускова ; Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. – М., 1983. – 22 с.
2. *Гальперин, И. Р.* Ретроспекция и перспекция в тексте / И. Р. Гальперин // Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин ; отв. ред. Г. В. Степанов. – 9-е изд. – М., 2016. – С. 105–113.
3. *Тивьяева, И. В.* Ретроспективные сверхфразовые единства: формы и функции : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / И. В. Тивьяева. – Тула, 2007. – 175 с.
4. *Федорова, Л. Н.* Категория ретроспекции в художественном тексте: на материале английского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Л. Н. Федорова ; Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. – М., 1982. – 21 с.

Д. Я. Дрозд (Беларусь)

ВЕРБАЛЬНАЯ МАГІЯ Ў БЕЛАРУСКАЙ ВЯСЕЛЬНОЙ АБРАДНАСЦІ

Прысутнасць магічных рытуалаў і дзействаў у вясельнай абраднасці абумоўлена неабходнасцю ўздзеяння на жыццёвыя сілы чагосьці звышнатуральнага, больш моцнага, чым практычная дзейнасць чалавека. Магічныя дзеянні надзвычай разнастайныя. Адны з іх уяўляюць сабою вельмі простыя рухі, жэсты, словы; другія характарызуюцца сінтэзам розных сродкаў і прыёмаў (пераапрацаванне, чытанне складаных слоўных формул, спецыфічныя дзеянні і атрыбутыка).

У аснове кожнага магічнага рытуала ляжыць непарыўная сувязь слова і дзеяння. А ў яго структуры можна выдзеліць тры ўзроўні: «думка – слова – дзеянне». Але ў ходзе абраду асобныя кампаненты трыяды могуць выпадаць або замяняцца сімвалічнымі адпаведнікамі. Абавязковым застаецца слова. Яно надзяляецца такімі ж якасцямі, як і суадносныя прадметы. Асабліваю сілаю надзяляліся пэўным чынам арганізаваныя слоўныя формулы-закліканні і больш складаныя сістэмы – замовы, песенныя творы з элементамі хрысціянскіх малітваў.

Элементы вербальнай магіі сустракаюцца на ўсіх этапах вяселля. Перад пачаткам кожнага абрадавага дзейства чыталіся малітвы, тэксты замоў, дзе ўпаміналіся імёны Госпада бога, Хрыста, Багародзіцы, многіх святых.

Сродкі магіі слова характэрныя для ўсіх відаў магічных дзеянняў, якія сустракаліся на вясельнай урачыстасці: любоўнай, ахоўнай, прадудыруючай.

Прыкладзем прыклад ахоўнай замовы:

«Отча наш... Як Хрыстос нарадзіўся, на Ярдані-рацэ хрысціўся, хрысціў неба і зямлю і сек ваду, – на ўвесь свет брызкі ляцелі. Як етых брызак нікому